

Professor Ivar Bjørklund
Tromsø Museum-Universitetsmuseet
Universitetet i Tromsø – Norges arktiske universitet

KAUTOKEINO – RESSURSBRUK OG SEDVANER

Det følgende er et sammendrag av eksisterende forskning rundt ressursbruk, lokal forvaltning og rettsoppfatning i indre deler av Finnmark, her avgrenset til Kautokeino kommune. Få – om noen – kommuner i Finnmark har vært gjenstand for en så omfattende historisk dokumentasjon som nettopp Kautokeino kommune. Det foreligger i dag en meget omfangsrik litteratur som dokumenterer innbyggernes arealbruk og rettsoppfatning knyttet til deres næringsgrunnlag (Nissen 1912, Bær 1923, Smith 1938, Steen 1956, Vorren 1962, Tønnesen 1979, NOU1978:18A, Bjørklund&Brantenberg 1981, NOU 1994:21, Keskitalo 1998, Zorgdrager 1999, Jebens 1999, Strøm Bull et al 2001, NOU 2001:34, Sara 2006, et al 2016).

På bakgrunn av denne litteraturen vil jeg i det følgende redegjøre for hvordan naturressursene i Kautokeino har vært utnyttet i historisk tid og frem til i dag. Ressursbruken har selvfølgelig endret karakter over tid i samsvar med teknologiske og samfunnsøkonomiske endringer. Men utviklingen karakteriseres hele veien ved at den bygger på lokale kunnskaper og organisasjonsformer og at bruken har vært eksklusiv for befolkningen i området. Felles for de rettsoppfatninger og kunnskaper som ligger til grunn for lokalbefolkningens forvaltning, er at de alle springer ut av en samisk kulturbakgrunn og samfunnsform. Som bl.a. diverse rettsoppgjør har vist gjennom tidene, kan denne ressursbruken eller rettsforståelsen ofte være forskjellig fra norsk lovgiving og rettspraksis (Solem 1933, Strøm Bull 2001, Bårdsen 2017).

Veidesamfunnet

Arkeologiske funn forteller om bosetting og ressursbruk i indre Finnmark allerede fra yngre steinalder dvs. for 6-8.000 år siden (Skandfer et al. 2018). Funnene er knyttet til vassdragene og villreintrekkene og vitner om en sesongbasert utnytting av fisk og villrein. Særlig har villreinen (*goddi*) vært en viktig ressurs som særlig ble fanget ved hjelp av fangstgroper. Dette er konturene av veidesamfunnet (*bivoservodat*), en næringsform som skulle vedvare helt frem til 15-1600 tallet. På denne tiden dukker de første skriftlige kilder opp og gir oss mer informasjon om veidesamfunnets form og innhold. De skriftlige kildene skyldes nasjonalstatenes fremvekst, de samiske bosettingsområdene i nord hadde skattemessig og handelsmessig verdi. For Kautokeinos vedkommende, er det svenske skatteregnskaper som gir oss de første glimt ettersom området helt frem til 1751 var en del av Torne lappmark og lå under svensk jurisdiksjon. De eldste regnskapene for «Kwotthe Kylla Lappebyn» er fra 1553 og forteller at her var det åtte skatteyttere. Skatten ble betalt i form av tre reinskinn hver, men ble etterhvert også betalt med pelsverk (mår, ulv, rev, jerv) og tørket gjedde (Steen 1956:18).

Skattelistenes inndeling og ovennevnte varer forteller oss litt om samfunnsorganiseringen og livsgrunnlaget på denne tiden. Villreinfangst og ferskvannsfiske var fra gammelt av de viktigste næringsveiene. Kautokeino var en av flere *siida*'er i Finnmark, dvs. territorielt avgrensede bruksområder som var avgrenset i samsvar med lokal samisk rettsoppfatning (fig.1). Disse bruksområdene ga grunnlag for svenske myndigheters inndeling i «lappebyer»

(Jebens 1999:243-247). For vårt område dreier det seg om «lappebyene» Kautokeino og Lappojavrre som begge i grove trekk faller innenfor dagens kommunegrenser. Grensene mellom siida'ene gikk langs de ulike vannskillene. En siida («Lappeby») besto av flere hushold som utnyttet hver sine ressurser innen området, først og fremst fiskevann og pelsdyr. Vinterstid samlet de seg på en egen vinterboplass og resten av året fisket og jaktet de på sine faste steder. Svenske myndigheter forholdt seg til innbyggernes sedvanebaserte siida-grenser og «lappebyen» som bærer av innbyggernes kollektive rettigheter. En rekke tvister i domsbøkene for Torne lappmark i perioden 1660-1746 vitner om hvordan ressursforvaltningen var basert på sedvaner og samisk rettsoppfatning og også ble løst med dette som utgangspunkt. En konklusjon synes å være at den samiske bruken før grensedragningen mot Sverige i 1751 kan forstås som en eiendomsrett (Jebens 1999:245).

Utover 1600-tallet skjer det en gradvis oppløsning av det gamle veidesamfunnet til fordel for en økt satsing på tamreindrift. Så lenge det har bodd mennesker i nord har man vært avhengig av tamrein (*boazu*) for å kunne ferdes omkring. Hvert hushold kunne ha 10-20 rein for transport og melking. Ettersom tilgangen på villrein ble redusert og markedet for reinskinn økte, begynte stadig flere å utvide reinflokkene. Nå tok man til med regulære flyttinger mellom vidda og kysten, delvis på grunn av reinens behov og delvis på grunn av muligheten til fiske ved sjøkanten. Denne utviklingen førte til protester fra mange ved kysten. For eks. klager kystsamene i Alta i 1690 over at samer fra Kautokeino har kommet inn på deres siidaområder og ødelegger beiter og skremmer vekk andre dyr (Vorren 1978). Men vi ser også at enkelte samer ved kysten har tatt til med tamreindrift og flytter inn på vidda om vinteren. Andre derimot, satser mer og mer på fiske og blir etterhvert fastboende langs kysten. En tredje næringsvei som kommer til syne utover 1700-tallet, er fastboende hushold ved de store elvedalene. Her ernærte de seg av husdyrhold, fangst og fiske.

Fast bosetting

I 1751 ble grensen endelig fastsatt mellom Norge og Sverige og Kautokeino ble nå underlagt norsk jurisdiksjon, dvs. ble formelt en del av kongeriket Danmark-Norge. Fra nå av var det dansk (og etter 1814 norsk) lovgiving og skattlegging som gjaldt. Det skulle enda gå 100 år før dette maktskiftet fikk konsekvenser for befolkningen, da ble grensen mot Finland stengt for rein fra Norge. Det er først på midten av 1700-tallet at det blir fast bosetting i Kautokeino. Kirken var allerede bygd i 1701 og i 1756 meldes det at foruten prestegården, har tre kvænfamilier slått seg ned på kirkestedet. De levde av husdyrhold, fiske og utmarksbruk og hadde nære relasjoner til reindriftssamene i området. Gjennom inngifte gikk disse husholdene etterhvert over til å bli samiske og i løpet av et par-tre generasjoner finner vi flere fastboende samer både på kirkestedet og langs vassdragene. Deres livsgrunnlag dreide seg i stor grad om bruk av uteslåtter, fiskevann og etterhvert inntekter fra det offentlige (lærer, kirketjener, tolk, post, lensmann). Deres bruk av utmarka nedfestet seg over tid i form av sedvaner, det ble allment akseptert at ulike hushold og bygdelag hadde rettigheter til naturressursene i området (NOU 2001:34). I dag ville dette blitt omtalt som en kollektiv eiendomsrett (Tønnesen 1979, Jebens 1999). Kjente eksempler på slike bygder Láhpoluoppal, Máze, Ávže, Galaniitu, Gohteluohppal, Siebe, Áidejávri.

I disse bygdene var utmarksbruken svært viktig helt frem til 1970-tallet (Keskitalo 1999:905-911.). Nesten alt foret ble hentet fra utmarka (*niitu*) og foruten en og annen hest, besto feholdet av ku, sau og geit. I tillegg sanket man lav (*jeagil*) og sennagress (*gámasuoidni*), foruten eget bruk var dette viktige handelsvarer med flyttsamene. Betydningen av disse ressursene ser vi når folketellingen i 1875 forteller at det var hele 34 gårdsbruk i kommunen.

Fisket (*guollebivdu*) var også av stor betydning. Hvert hushold hadde sine egne fiskevann og denne sedvanebaserte bruken ble respektert av andre (Hætta 2016:107-120). Denne praksisen er svært gammel, i 1697 fikk for eks. Paive Aslackson rettens kjennelse for at ingen av de andre medlemmene i «Lappebyen» kunne fiske i hans tre vann (Vorren 1978:175). Sik (*čuoŋža*) var en viktig handelsvare, man fisket med not og lettsaltet fangsten. Salt sik var en etterspurt handelsvare. På dette viset drev man en regelrett kultivering av vannene (Keskitalo 1999:907).¹ Om våren jaktet man ender (*čáhceloddi*), det ga ferskt kjøtt på bordet. Snarefangst (*gárdun*) foregikk i bestemte områder og rype ble etterhvert en viktig salgsartikkel på de store markedsstevnene utover 18- og 1900-tallet. Muldebær (*luomi*) var også viktig, den ble plukket både for salg og for bruk i husholdningen. Så og si alle gårdsbrukene hadde kjørerain (*hearggit*) og sytingsrein (*geahččubohccot*) i forvaring hos reindriftssamene. På det viset utviklet det seg tette samarbeidsrelasjoner mellom de to befolkningsgruppene, noe som kom til uttrykk i en kulturell institusjon kalt *verddevuohtta*. Dette var en samarbeidsform mellom reineier og fastboende, både i Kautokeino og ved sjøkanten. Man hjalp hverandre med ulike gjøremål og byttet nødvendige varer (Keskitalo 1999:901).

Den form for ressursutnytting som her er beskrevet foregikk uten konkurranse fra andre grupper og var enerådende blant de fastboende frem til nyere tid (Hætta 2016). Jordsalgsresolusjonen av 1775 ser ikke ut til å ha fått store konsekvenser for den lokale sedvanebaserte ressursbruken i Indre Finnmark. Resolusjonen bygde faktisk på det synet at Finnmark var en allmenning med kongen som grunneier, men hvor befolkningen kunne bruke naturressursene i henhold til gammel sedvane og rettsoppfatning. Dette synet kom til å endre seg radikalt fra midten av 1800-tallet. Da vokste det frem en ny juridisk lære om at staten var enerådende grunneier («Statens umatrikulerte grunn») og at innbyggerne ikke hadde noen opprinnelige rettigheter eller kunne erverve seg slike rettigheter gjennom langvarig bruk. Standardverket «Norsk tingsret» formulerte det slik:

«Den bruksrett staten således har gitt i Finnmark, er den rett som staten kan ta tilbake når den vil, uten at det er å gå nogen privatmanns rett for nær» (Gjelsvik 1936:142).

Dette var et klart avvik fra rettsforholdene ellers i landet hvor bøndenes langvarige bruk ga dem rettigheter på statens grunn (Gauslaa 2017:314). Den nye læren forble den rettslige tilstanden i Finnmark helt frem til Finnmarksloven kom i 2005 og overførte eiendomsretten til fylkets innbyggere. All statlig arealforvaltning i fylket bygde med andre ord i 150 år på det synet at innbyggerne ikke hadde noen selvstendige rettigheter basert på alders tids bruk, noe som ikke minst kom til å ramme reindriftsamene hvis tilstedeværelse ble definert som «tålt bruk» (jfr. reindriftsloven av 1978).

Den første jordsalgsloven kom i 1864, men bruken av utmarka i Finnmark ble ikke forsøkt regulert av myndighetene. Det ble overlatt til innbyggerne selv. Det eneste - men viktige - unntaket var hensynet til skogen hvor staten holdt nøye oppsyn gjennom lensmenn og skogfogder. Fordi utslåttene var særdeles viktige for de fastboende, ble mange av dem ble matrikulert som tilhørende det enkelte gårdsbruk. Ettersom fornorskningspolitikken ble strammet inn, kom en ny jordsalgslov i 1902 som krevde at man måtte kunne norsk for å få kjøpt jord. Heller ikke denne regelen ser ut til å ha fått noen konsekvenser for den faste

---

¹ Johan Mathis Klemetsen har iflg. Keskitalo (1999:907) kartlagt og beskrevet en rekke notplasser i kommunen. Tilsammen skal det ha vært flere hundre slike faste notvarp i Kautokeino .

bosettingen i Kautokeino, myndighetene har sannsynligvis gitt opp å praktisere den i området (Hætta 2016:180).

Reindriftens fremvekst

Omleggingen fra et samfunn basert på jakt og fiske til et samfunn basert på tamreinhold skjedde relativt raskt, noe som viser fleksibiliteten og omstillingsevnen i de samiske samfunnene. I løpet av 1600-tallet ekspanderer tamreindriften og utvikler seg til den nomadiske samfunnsformen som har eksistert i Finnmark de siste 3-400 år. Den nye formen for arealbruk fikk også konsekvenser for den samiske samfunnsorganiseringen. Veidesamfunnets siida-organisering var som nevnt basert på faste territorielle grenser mellom «Lappebyene» (jfr. fig.1). Disse fulgte gjerne vannskiller og høydedrag og hver siida hadde eksklusiv bruksrett til sitt område – en rettighet som vi i dag ville sidestille med eiendomsrett. Hver siida hadde en leder og et styre med beslutningsrett på felleskapets vegne.

Reindriftens fremvekst brøt med denne organisasjonsformen og dens rettsopfatning, noe tallrike klager vitner om. Nå var det ikke lenger grenser og etablerte sedvaner som regulerte arealbruken, men derimot økologiske omstendigheter og tamreins behov. Den nomadiske tamreindriften var en svært arealkrevende næring og man utviklet etterhvert en organisasjonsform som tok høyde for variasjon både når det gjaldt beite og arbeidskraft. De små reinflokkene (*čora*) som var tilstede i veidesamfunnet ble passet av det enkelte hushold året rundt. Men når flokkene nå økte i størrelse, måtte flere hushold samarbeide ut fra årstidenes og reins behov. Den nye siida-organiseringen som vokste frem var særdeles fleksibel og ikke territorielt avgrenset på samme vis som før. Den bygget på slektskapsrelasjoner, det vil si at flere søsken eller søskenbarn samarbeidet om reindriften til ulike tider av året. Denne organiseringen muliggjorde en svært effektiv form for ressursbruk, både når det gjaldt dyr, mennesker og beite (Bjørklund 1990, 2013, Oskal&Sara 2001). Etterhvert utviklet det seg sedvaner og rettsopfatninger rundt denne organisasjonsformen og som dermed ble grunnlaget for den reindriftssamiske samfunnsformen slik vi kjenner den frem til i dag.

Når 1600-tallet tar til er denne nomadiske driftsformen under utvikling. Allerede i 1603 rapporteres det om at samer fra Kautokeino drar «hver sommer neder til Siøsidan att fiske, udi liige maade att gresse deris rhener» (Steen 1956:75). Hundre år senere får vi mer detaljerte opplysninger om hvor de oppholder seg. I 1706 heter det at «Nogle af Coudeckin-Lapper (flytter) till Skiervøen udi Trumsen» (do.). Major Schnitlers reiste langs kysten i 1745 i forbindelse med grenseoppgangen til Sverige og gir i sine beskrivelser detaljerte opplysninger om enkeltpersoner og deres oppholdssteder. Av hans beretning er det tydelig at nå har reindriften fått et så stort omfang at man har fått hver sine faste vinter- og sommerbeiter. Denne utviklingen ble delvis drevet frem gjennom økt etterspørsel etter reinprodukter. Den store befolkningsøkningen i andre halvdel av 1700-tallet skapte et økende marked for kjøtt og skinnprodukter. Pomorhandelen ga avsetning sjøveien mot Russland og stadig flere handelsmenn slo seg ned langs kysten. Både i Alta, Kvænangen, Reisa og Skibotn var det to store markedsstevner hver vinter og utover 1800-tallet økte befolkningen på grunn av fiskeriene, innvandring og gruveanleggene i Kåfjord og Kvænangen.

Økt størrelse på reinflokkene var også en kompensasjon for at villreinbestanden nå var sterkt redusert. De gamle fangstanleggene var ikke lenger i bruk og jakten var på langt nær så omfattende som før. Fremdeles jaktet man villrein når det falt seg, men etter at skytevåpen var

innført var jakten blitt et individuelt anliggende. Husholdene hadde et stort behov for skinn både for salg og til bekledning, noe som tidligere i stor grad ble dekket gjennom villreinjakt - noen få kjøpere kunne ikke dekke behovet. En reinflokk på 150-200 dyr gjorde det imidlertid mulig å få tilstrekkelig av både mat og klær. Utover 1800-tallet ble grep reindriften stadig mere om seg og ikke minst i Kautokeino skulle denne utviklingen få store konsekvenser for bosetting og næringsliv.

Det nittende århundre representerer en sterk ekspansjonstid for den samiske reindriften. Det viste seg at reindriften ikke bare var i stand til å absorbere befolkningsøkningen, men også at den faktisk var meget attraktiv i økonomisk forstand. Et livsløp som reineier forutsatte at du hadde tilstrekkelig *rein*, *kunnskap* og *slektskap*. Det første kunne man skaffe seg via gaver, arv eller arbeidslønn. Mange startet sin reindriftskarriere med rein opptjent som dreng (*reanga/biigá*). Kunnskap om reindrift var noe alle ble sosialisert inn i gjennom oppveksten, man måtte kjenne til reinens adferd og behov, beitenes beskaffenhet og klimaets betydning. Slektskap ga deg tilgang på beite og samarbeidsrelasjoner, det var en helt nødvendig forutsetning for å kunne lykkes. I løpet av 1800-tallet blir alle beitemuligheter tatt i bruk, både vinterstid på vidda og om sommeren ved kysten. En voksende reindriftsbefolkning utformet en optimal tilpasning til de økologiske og økonomiske omstendighetene. Vinterstid lå mange i furuskogen på finsk side og sommerstid ute ved kysten og på øyene i Troms og Finnmark (Bær 1923). Handel, transport og sjøfiske ble viktige binæringer og reindriften ble den klart dominerende næring i kommunen.

	Telt	Personer	Siida	Innbyggere Kautokeino
1865	99	489	38	738
1875	95	512	43	790
1911	104	600	29	1024

I en slik oversikt er det viktig å huske at mange reindriftsfamilier tok pro forma utflytting til Sverige etter at grensen mot Finland ble stengt i 1852. Dermed kunne de som svenske undersåtter fortsatt bruke sine vinterbeiter i Finland og flytte over grensen som før. Mellom 1853 og 1871 ble hele 69 familier med tilsammen 300 personer og 20.500 rein registrert som utflyttet (Helland II 1906:134). Dette betyr at tallene i ovennevnte tabell er langt lavere enn de faktiske forhold. Denne utviklingen fortsatte til ut på 1889 da også grensen mellom Finland og Sverige ble stengt. Andre flyttet østover inn i Finland og noen til Troms. På slutten av århundret drar også noen til Alaska for å etablere reindrift der. Denne ekspansjonen er ikke bare uttrykk for grensereguleringer og politiske forhold, men vel så mye eksempler på det store potensialet som lå i den samiske reindriftskunnskapen. Senere på 1900-tallet gikk man også i gang med samisk reindrift i Canada og på Grønland.

Det er først ved grensesperringen mot Finland i 1852 at reindriften utsettes for eksterne reguleringer. For Kautokeinos vedkommende medførte det som nevnt at mange mistet vinterbeitene på finsk side og derfor måtte utvikle nye driftsformer. Til tross for dette store arealtapet, greide man å utnytte vinterbeitene på norsk side på en slik måte at ingen synes å ha måttet forlate reindriften. I praksis kom dette til å bety at så og si hele det område som i dag kalles Kautokeino Østfjell etterhvert ble utnyttet av stadig flere mellom november og april. Den første presise angivelsen av hvor de enkelte siidaene oppholdt seg, finner vi

reindriftsinspektør Nissens kart fra 1911-12 (fig.2). Basert på opplysninger fra sogneprest P.L. Smith laget han en oversikt over alle siidaer, antall husholdninger, telt, personer og reinantall. Videre opplyser han hvor den enkelte siida oppholder seg om sommeren, i brunsttiden, i desember og rundt 1. april. Disse opplysningene har stor troverdighet ettersom Smith oppholdt seg i Kautokeino i 12 år som sogneprest, snakket samisk og reiste mye rundt blant reindriftssamene på vinterbeitene. Hans opplysning om reintallet i kommunen (50.810) er kanskje det første noenlunde pålitelige anslag vi har. Tidligere tallfesting har skjedd i forbindelse med folketellinger og lensmannskjønn og var basert på hva den enkelte reineier fant passende å opplyse til myndighetene (Sara et al 2016).

Dagens situasjon

Det bildet vi ser ved inngangen til 1900-tallet er at hele arealet i Kautokeino kommune er i bruk i næringsmessig øyemed av befolkningen, både reindriftssamer og fastboende. Vinterstid er det først og fremst beitebruk samt fiske og jakt, mens det om sommeren dreide seg om beite, eng- og myrslåtter, bærmyrer, fiskevann, sennagras, lavsanking og brensel (Hætta 2016). Denne bruken lar seg etterspore og dokumentere både i muntlig og skriftlig tradisjon, stedsnavn, kulturminner, fotografier, offentlige dokumenter og forskningsrapporter. Denne formen for ressursbruk blant fastboende vedvarer frem til 1970-tallet. Da fører samfunnsutviklingen til at jordbruket reduseres og bruken av uteslåtter opphører og fisket reduseres. Denne utviklingen er bl.a. beskrevet av Odd Mathis Hætta i bøkene «Samebygder på Finnmarksvidda» (I og II). Reindriften derimot, ekspanderer ytterligere etter krigen. Etter det store uåret 1968/69, har bruken av kommunens arealer blitt intensivert gjennom reindriftens ekspansjon.

Et uttrykk for dette er at av kommunens ca. 3.000 innbygger er omtrent halvparten i dag knyttet til reindriften. Deres deltagelse er organisert gjennom et *siida-system*, dvs. den tradisjonelle samiske organisasjonsformen i reindriften. Kort fortalt er siida en organisasjonsform som regulerer forholdet mellom mennesker, dyr og beiter gjennom året. Den er svært fleksibel og basert på slektskapsrelasjoner. Denne samiske kulturinstitusjonen har gjort det mulig å drive en bærekraftig reindrift helt frem til våre dager. Siida-systemet har imidlertid aldri vært anerkjent av norske myndigheter. I stedet for innførte staten i 1978 en hierarkisk organisasjonsform med driftsenheter (nå «siida-andel») distriktsstyre, områdestyre (nå avviklet) og et reindriftsstyre som har eksistert side om side med den tradisjonelle organiseringen. Eksistensen av to parallelle organisasjonsformer har rimeligvis skapt problemer for reindriftsutøverne – samt for myndighetene.

Det ligger i sakens natur at antallet siida'er varierer i henhold til reindriftssamfunnets behov. For eks. vil et økende antall rein kunne øke siida-antallet og tap av beiter vil kunne redusere antallet. Man har gode fortegninger over siida'er og personer de siste 150 år, men langt dårligere kjennskap til reintall. Det er først ved omleggingen av skattesystemet i 1972 og 1984 at den skattemessige betydningen av reintall og reintallsøkning faller bort, før det skattet man i forhold til hvor mange rein man oppga å eie. Offisielle reintall er derfor ikke pålitelige før tellingene tar til mot slutten av 1980-tallet. Alle tall før det må økes betydelig, sannsynligvis mellom 50 og 100 prosent (Sara et al 2016). I henhold til gammel samisk sedvane er siida'ene i Kautokeino organisert i form av tre flyttesystemer, *Oarjebealli*, *Guovdajohtolat* og *Nuortabealli* (Bjørklund&Brantenberg 1981). Dette sedvanebaserte rammeverket utgjør de organisatoriske forutsetningene for den reindriftssamiske ressursutnyttningen i Kautokeino kommune.

Denne ressursbruken er grundig dokumentert i etterkrigstiden, dvs. de siste 70 årene. Fra 1950-tallet finner vi en svært omfattende dokumentasjon av hele det reindriftssamiske bruksområde og dets brukere gjennom professor Ørnulv Vorrens kartlegging fra 1953-1957 (Vorren 1962). Her kartfestes de ulike siida'ers leirplasser, flytteleier og beiteområder gjennom årstidene (jfr. fig 3 som eksempel). Hele årssyklusen er dokumentert og spesifisert ned til den enkelte siida i hele Finnmark. Dette materialet har stor troverdighet fordi det ble utført med et vitenskapelig utgangspunkt og innsamlet i en tid da reindriftsamenes arealbruk var langt mindre kontroversiell – både blant dem selv og blant norske myndigheter.

Situasjonen på 1970-tallet for Indre Finnmark blir grundig behandlet i NOU 1978:18A «Ressursutvalget for Finnmarksvidda». Dette var en omfattende utredning som tok for seg ressursene og den historiske bakgrunnen for arealbruk og bosetting på Finnmarksvidda. Her beskrives både eldre tiders bruksomfang, dagens primærnæringer og eksisterende inngrep. Her foreligger også et omfattende kartmateriale over naturressursene og ressursbruken i Kautokeino, ikke minst når det gjelder reindriften (Fig.4). En annen viktig gjennomgang av bruk av naturressursene både i hele Finnmark og i Kautokeino, er NOU 1994:21 «Bruk av land og vann i Finnmark i historisk perspektiv». Denne utredningen er skrevet av forskere på bestilling fra Samerettsutvalget og arbeidet ble utført gjennom 1980-tallet. Her tar man for seg utviklingen av både jordbruk, reindrift, utmark og fiske i hele fylket, men mye av dokumentasjonen har også relevans for Kautokeino.

Ved årtusensskiftet begynte så arbeidet med distriktsinndeling av vinterbeitene, et område som reindriftsloven tidligere feilaktig kalte for «Fellesbeite». I 2001 ble representanter fra alle siida'er innkalt til flere fellesmøter for å redegjøre for sine bruksområder. I dette materialet gir reindriftsutøverne detaljerte beskrivelser av hvordan vinterbeitene er brukt.² Disse opplysningene ble deretter forsøkt lagt til grunn for Fylkesmannens arbeide med å utarbeide soner og bruksregler for vinterbeitene i Kautokeino, dvs. reinbeitedistriktene 30 A, B og C. Det foreligger med andre ord i dag en grundig kartlegging og beskrivelse av arealbruken i vinterbeiteområdene for de siste par-tre generasjoner. Denne kartleggingen har pågått helt frem til i dag, ettersom Fylkesmannens forsøk på administrativ grensefastsetting har møtt mye motstand og er imøtegått med utfyllende dokumentasjon fra reineiernes side. Deres beskrivelser er ikke alltid i samsvar med fylkesmannens grensedraging. Men Fylkesmannen forholder seg imidlertid ikke til denne uenigheten. Han har fastsatt administrative (dvs. offentlig rettslige) grenser uten hensyn til evt. uenigheter og krav – en praksis som har privatrettslige konsekvenser for reineierne.

Denne intensive bruken av kommunens arealer gjennom minst et par tusen år, betyr at vi står ovenfor et omfattende samisk kulturlandskap som reflekterer både de fastboendes og reindriftenes eksklusive bruk av arealene. Kulturlandskapet kommer bla. til uttrykk gjennom mengder av kulturminner. Eksempler kan være ildsteder (*árran*), teltplasser (*goahtesáddji*), kjøttgjemmer (*borra*), offersteder (*bálvvosgeađgi*, *sieidi*), melke/samlegjerder (*garde/livvasadji*) o.a. En del av disse er registrerte i databasen Askeladden, som alle kommuner skal ha tilgang til. Men de fleste kulturminner er nok bare kjent blant de som bruker områdene. Karen Marie Eira Buljo har gitt en innsiktsfull beskrivelse av slike kulturminner i et reindriftslandskap og den historiske kunnskap som er knyttet til dem (Eira Buljo 2002).

---

² Do.

Sedvaner og lovverk

Selv om naturressursene på Finnmarksvidda har vært definert som «Statens umatrikulerte grunn» hvor myndighetene hadde absolutt råderett, så betyr ikke det at innbyggerne har delt en slik oppfatning. Det foreligger i dag flere undersøkelser som tar for seg en samisk rettsoppfatning og viser hvordan den avviker fra en norsk oppfatning, særlig i Indre Finnmark (Jebens: 1999:391-399). Som kjent er den sistnevnte forståelse som kommer til uttrykk i norsk lovgivning og derfor har dannet grunnlaget for all offentlig forvaltning. Allerede i 1933 utga Erik Solem boka «Lappiske rettsstudier» basert på hans erfaringer som sorenskriver i Tana 1912-21. P.L. Smith var sogneprest i Kautokeino og ga i 1938 ut boka «Kautokeino og Kautokeinolappene» hvor han bla. tar for seg rettsforestillinger og sedvaner. Begge disse forfatterne peker på hvordan samiske rettsforestillinger kunne avvike fra norske og hvordan det kunne skape problemer i forhold til det norske rettsapparatet. Særlig ble det siste etterhvert aktuelt i etterkrigstiden da arealkonflikter i forhold til reindriften ble et tilbakevendende tema i norske rettsaler. Flere av disse har synliggjort en samisk rettsoppfatning, til tross for at de rent juridisk er håndtert i henhold til norsk lovgivning. (Jebens 1999:401-4199, Strøm Bull 2017, Baardsen 2017). De ovennevnte høringer rundt foreslått distriktsinndelinger av Kautokeinos vinterbeiter i 2001, gir også omfattende informasjon om reindriftssamiske sedvaner og rettsoppfatninger av i dag. Noe av den samiske rettsforståelsen er også gjennomgått i Hågvar (2006, 20014) og en mer overordnet presentasjon er å finne i Oskal&Sara (2001 eller NOU 2001:34). Henriksen (2011) beskriver noen av de problemer norsk rettsanvendelse opplever i møtet med reindriftssamisk sedvaneproblematikk.

Som kjent er lovgivning ofte kulturelt definerte konstruksjoner. For eksempel gjenfinder vi i dagens lovverk mye av rettsforståelsen i det gamle norske bondesamfunnet, det gjelder både arverettslige og privatrettslige forhold. Mange av konfliktene rundt reindrift og utmarksbruk som har endt opp i norske rettssaler, har sin bakgrunn i hvordan en norsk rettsforståelse er håndhevd i de samiske områder. Et eksempel som har fått store konsekvenser for Kautokeino kommune og dets innbyggere, er hvordan statens antatte eierforhold har fått konsekvenser for den offentlige forvaltning. Statens utgangspunkt har vært at innbyggerne ikke har andre rettigheter til naturressursene enn hva staten til en hver tid måtte bestemme. Eller som Landbruksdepartementet formulerte det i sin lovproposisjon av 1976: «-retten til å utøve reindrift er fastlagt på uttømmende vis i selve loven, slik at denne rett har det omfang og det innhold som loven til enhver tid bestemmer» (Jebens 1999:107).

Statens offentlige forvaltning av både reindriftsutøvere og fastboende samt deres bruksområder, bygde mao. frem til årtusenskiftet på den privatrettslige antagelsen at staten var eneste eier og at innbyggerne ikke hadde noen rettigheter til ressursene utover det loven til en hver tid ga dem. Deres bruk var å oppfatte som «tålt bruk» slik det het i juridisk språkbruk. Dette antatte eierforholdet ble først og fremst realisert gjennom statens forvaltningspraksis. Det kom til uttrykk gjennom regler for jakt og fiske, bergverksdrift, vannkraftutbygging og ikke minst administrative forføyninger rundt reindriftssamenes gjøren og laden. Det kunne gjelde tildeling av eller bortvisning fra beiteområder, tildeling av rettigheter til å utøve reindrift eller administrativ inndeling av reindriftsområder (Henriksen 2011). Denne praksisen kunne få til dels alvorlige konsekvenser i forbindelse med industrielle inngrep i beiteområde, hvor alle skjønnet tok sitt utgangspunkt i statens overordnede rett – uten at man skjelte til mulige privatrettslige forhold blant reieierne. Ulemper ble kompensert gjennom erstatninger i henhold til skjønnslovgivningen. Kjente eksempler er Bieddjuvággi gruver og Alta-Kautokeino-utbyggingen (Brantenberg 1985, Bjørklund 2016).

Det er konsekvensene av dagens uavklarte rettssituasjon som i dag skaper konflikter mellom myndighetene, Fefo og innbyggerne i Finnmark og som bla. spiller seg ut gjennom diverse rettsaker. Finnmarkseiendommen (Fefo) har siden 2006 overtatt forvaltningen av det areal Statskog disponerte, men rettighetsforholdene lokalt er fremdeles ikke endelig avklart. Finnmarksloven tilsier at en egen kommisjon (Finnmarkskommisjonen) skal utrede de privatrettslige forholdene, et arbeid som nå er påbegynt for Kautokeinos vedkommende.

Figurer:

Fig. 1. Finnmark omkring 1700. NOU 1978:18A *Finnmarksvidda. Natur – kultur*, s. 148-149.

Fig. 2. Kr. Nissen - kart over «*Finmarkens renbyer 1911-1912*». Norsk Folkemuseum 1985.

Fig. 3. *Finnmarkssamenes nomadisme*, bind I, kart 13 (Kautokeino vest).

Fig. 4. Reindriftens flyttemønster, NOU 1978:18A. *Finnmarksvidda. Natur-kultur*.

Litteratur:

Bjørklund, I. (1990). Sami Reindeer Pastoralism as an Indigenous Resource Management System in Northern Norway. *Development and Change*, Vol. 21, 75-86.

Bjørklund, I. (2013). Domestication, Reindeer Husbandry and the Development of Sámi Pastoralism. *Acta Borealia*; Volum 30 (2) s.174 - 189.

Bjørklund, I. (2016). Fra formynder til forhandler: Om inngrep, konsekvensanalyser og «balansert sameksistens». I: Benjaminsen, Gaup Eira, Sara (red.) *Samisk reindrift. Norske myter*. Fagbokforlaget.

Bjørklund, I. & Brantenberg, T. 1981. *Samisk reindrift-norske inngrep*. Universitetsforlaget.

Brantenberg, T. (1985). The Alta-Kautokeino Conflict, Sami Reindeer Herding and Ethnopolitics. I: Brøsted, J., Dahl, J., Gray, A., Gulløv, HC., Henriksen, G., Jørgensen, J.B. & Kleivan, I. (eds.): *Native Power, The Quest for Autonomy and Nationhood of Indigenous Peoples*, s. 23-48. Universitetsforlaget.

Bær, Anders Pedersen (1926). Erindringer 1825-1849. (Oversatt fra lappisk av J. Qvigstad) Bidrag til Finnmarkens kirkehistorie, *Norvegia sacra*, Steenske forlag.

Baardsen, A. (2017). *Samerettslige spørsmål i Høyesteretts praksis*. Foredrag 08.02.2017 Trondhjem.

- Eira Buljo, K.M. (2002). "Mu kultureanadagat". I: Andersen, S. (red). *Samiske landskap og Agenda 21*. Dieđut, Sámi allaskuvla.
- Gauslaa, J. (2017). "Eigedomshistoria i Finnmark". I: Sevatdal, H. *Eigedomshistorie*. Universitetsforlaget.
- Gjelsvik, N. (1936). *Norsk Tingsrett*, 3. utgave v/Erik Solem. Nikolai Olsens boktrykkeri, Oslo.
- Hågvar, G. (2006, 2014). Den samiske rettsdannelse i Finnmark. Bind 1 og 2. *Dieđut*, Sámi allaskuvla, Guovdageaidnu.
- Hansen, L.I.&Olsen, B. (2004). *Samenes historie fram til 1750*. Cappelen akademiske.
- Helland, A. (1906). *Norges land og folk. Beskrivelse over Finnmarken Amt*, bind II. H. Aschehoug Forlag.
- Henriksen, J.M. (2011). *Interne rettighetsspørsmål i reindriften i Finnmark: Noen problemstillinger og årsaksforhold*. Utredning for Finnmarkskommisjonen.
- Hætta, O. M. (2016). *Samebygder på Finnmarksvidda*. Bind 1 og 2. Eget forlag.
- Jebens, O. (1999). *Om eiendomsretten til grunnen i Indre Finnmark*. Cappelen Akademisk forlag.
- Keskitalo, A. I. (1998). *Guovdageainnu suohkangirji/Kautokeino sognebok*. Kautokeino kommune.
- Nissen, Kr. (1985). *Finmarkens renbyer 1911-1912*. Norsk Folkemuseum, Oslo.
- Oskal, N.&Sara, M.N. (2001). "Reindriftssamiske sedvaner og rettsoppfatninger om land". I: Strøm Bull, K., Oskal, N., Sara, M.N. *Reindriften i Finnmark. Rettshistorie 1852-1960*. Cappelen Akademisk forlag
- Solem, E. (1933). *Lappiske rettsstudier*. Ny utgave: Universitetsforlaget 1970.
- Sara, M. N. (2006). *Guovdageainnu boazodoalu siidastallan áiggiid čada*. Sámi allaskuvla, Guovdageaidnu.
- Sara et al (2016) "Hvordan skal vi forstå reintall?" I: Benjaminsen, Gaup Eira, Sara (red.). *Samisk reindrift. Norske myter*. Fagbokforlaget.
- Schnitler, P. (1985). Major Peter Schnitlers grenseeksaminasjonsprotokoller 1742-45. Bind III.
- Skandfer, M., Blankholm, H. P. og Hood, B. (red.) (2017). *Inland Landscape and Resource Management in Stone Age Norway: Integrating New Archaeological Knowledge and Old Data, Setting New Agendas*. Equinox publishing - In press.
- Smith, P.L. (1938). *Kautokeino og Kautokeinolappene*. Instituttet for sammenlignende kulturforskning, H. Aschehoug&Co forlag.
- Steen, A. (1956). *Kautokeinostudier*. Samiske samlinger bind III, Norsk Folkemuseum.

Strøm Bull, K. (2001). "Retts historie 1852-1960". I: Strøm Bull, Oskal, N., Sara, M.N. *Reindriften i Finnmark*. Cappelen Akademisk forlag.

Strøm Bull, K. (2018). "HR-2017-2428-A. Reduksjon av reintall". *Nytt i privatretten*, nr. 1.

Turi, J. 2011. *Min bok om samene*. ČálliidLágádus, Karasjok.

Tønnesen, S. (1972). *Retten til jorden i Finnmark*. Universitetsforlaget.

Vorren, Ø. (1962). *Finnmarkssamenes nomadisme*. Bind I og II. Universitetsforlaget.

Vorren, Ø. (1978). Bosetning og ressursutnyttning. I: NOU 1978:18A "Finmarksvidda – natur og kultur".

Zorgdrager, N. (1997). *De rettferdiges strid. Kautokeino 1852*. Norsk Folkemuseum-Forlaget Vett&Viten.

Offentlige utredninger:

NOU 1978:18A. *Finmarksvidda. Natur – kultur*.

NOU 1984:18. *Om samenes rettstilling*.

NOU 1994:21. *Bruk av land og vann i Finnmark i historisk perspektiv*. Bakgrunnsmateriale for Samerettsutvalget.

NOU 2001:34. *Samiske sedvaner og rettsoppfatninger*. Bakgrunnsmateriale for Samerettsutvalget.

Referat fra div. møter om inndeling av vinterbeiter i Vest-Finnmark, oktober 2001. *Reinbeiteutvalget for Vest-Finnmark*.

Høringsuttalelser om forslag til distriktsinndeling. *Reinbeiteutvalget for Vest-Finnmark*. 1999-2000.

Utredning om reinbeiterettigheter. Vinterbeiteområdene i Vest-Finnmark. Reinbeiterettsutvalget for Vest-Finnmark 27. juni 2002. Reindriftsforvaltningen.

Høringsutkast bruksregler Orohat 30A, B ja C. *Fylkesmannen i Finnmark*, 2017.